

Révész Tamás

Lajtabánság: katonaállam erőszak nélkül?

Az Országos Széchényi Könyvtár őriz egy színes képeslapot, amelyet 1921. szeptember 9-én címeztek meg „nagyságos Kuczák Ilus úrleány” részére. Az akkor még Vas vármegyéhez tartozó Felsőőrön feladott lap a városban található magyar királyi járásbíróház és postahivatal – a kor viszonyai szerint is – szerénynek mondható épületét ábrázolja. Kiadója, egy bizonyos Lőwy Benő, a kép készítésekor valószínűleg nem sejtette, hogy ez a tér adja majd a díszletet az I. világháborút követő időszak utolsó magyar kérészállamának, az 1921. október 3-án létrejött Lajtabánságnak a kikiáltásához.

1. ábra: Felsőőr, M. kir. járásbíróház és postahivatal

Forrás: Országos Széchényi Könyvtár – képeslapok. Hungaricana.hu

Nyugat-Magyarországon ekkorra már ez volt a harmadik hasonló, rövid életű államalakulat, a néhány órát megért Hienc Köztársaság és a kicsivel tovább fenn-

álló Mura (vagy Vendvidéki) Köztársaság után.¹ A Lajtabánság ráadásul nem csak a Kárpát-medencében létrejött kérészállamok sorába illeszkedett – az I. világháború után Közép- és Kelet-Európában különböző félkatonai csoportok egy sor hasonló katonáállamot hoztak létre az összeomló birodalmak vitatott határterületein. Ezek a rezsimek jobbra valamilyen kisebb háború vagy területi vita „melléktermékeként” jöttek létre. Zömüket fiatal katonatisztek alapították, akik uralmukat a háborúból visszatért veteránokra és az 1914–1918 között felnövő, de a harcokból kimaradó, úgynevezett „háborús fiatalságra” alapozták. Ide sorolhatjuk Gabriele D’Annunzio fiumei szabadállamát,² vagy éppen a baltikumi német szabadcsapatok rövid életű uralmát a mai Lettország és Litvánia területén. Annak ellenére, hogy ezek az államalakulatok sokszor csak néhány hónapig, esetleg kicsit több mint egy évig maradtak fenn, hosszú távú hatásuk így is igen jelentősnek bizonyult. A nacionalista veteránok egy csoportja számára ugyanis lehetőséget biztosított arra, hogy először a történelem során a gyakorlatban is kipróbálják radikális politikai programjukat.³ Az ebben az időszakban szerzett tapasztalataik pedig később beépültek a szélsőséges jobboldali mozgalmak ideológiájába. A veteránok „hőstettei” ráadásul mitológiájuk fontos elemeivé váltak. Például a baltikumi Freikorps percepciója a „keletről” kimutathatóan jelentős hatást gyakorolt a nácik népiértő politikájára a későbbi Szovjetunió területén.⁴ D’Annunzio látványos felvonulásai és nagyszabású beszédei pedig mintául szolgáltak a fasiszta Olaszország politikai rituáléi számára.⁵

Jelen tanulmány 1921 nyarának és kora őszének nyugat-magyarországi eseményeit nemzetközi kontextusba ágyazva, a környező államok hasonló kezdeményezéseivel összehasonlítva vizsgálja. A régió háború előtti történetének rövid ismertetését követően először azt mutatja be, hogy milyen céljai voltak a budapesti kormánynak egy „nemzeti felkelés” megszervezésével. Ezután elemzi a különítményesek külpolitikai elképzeléseit, különös tekintettel arra, hogy milyen céljaik voltak az önálló állam megalapításával. A második rész Nyugat-Magyarország és a felkelők viszonyával foglalkozik. A tanulmány először az itt harcoló katonák és vezetőik társadalmi hátterét vázolja fel, majd elemzi a Lajtabánság belpolitikai prog-

¹ A nyugat-magyarországi kérészállamok összehasonlítását lásd: Murber Ibolya: A burgenlandi impériumváltás 1918–1924: kikényszerített identitásképzés és politikai erőszak. *Múltunk*, 64. (2019), 2. 181–214.; Göncz László tanulmánya kötetünk 309. oldalán.

² Lásd Ordasi Ágnes tanulmányát kötetünk 285. oldalán.

³ Robert Gerwarth: Fighting the Red Beast: Counter-Revolutionary Violence in the Defeated States of Central Europe. In Robert Gerwarth – John Horne (szerk.): *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*. Oxford, Oxford University Press, 2012. 59. A Balti államok esetében lásd: Vejas Liulevicius: *War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity, and German Occupation in World War I*. Cambridge–New York, Cambridge University Press, 2005. 228.

⁴ Liulevicius (2005): i. m. 247.

⁵ Michael Ledeen: *The First Duce: D’Annunzio at Fiume*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1977. VII–XI.; Robert Gerwarth: *The Vanquished: Why the First World War Failed to End, 1917–1923*. London, Allen Lane, 2016. 220–227.

ramját, kitérve a szimbolikus politikára és a nemzetiségekkel való viszonyra. A záró fejezet megkísérel választ találni arra a kérdésre, hogy miben tért el a Lajtabánság a hasonló európai katonaállamoktól, ezek a különbségek pedig milyen tényezőkre vezethetők vissza.

Terra Incognita. Nyugat-Magyarországtól Burgenlandig

A Magyar Királyság legnyugatibb része a 19. század végéig mind a magyar, mind a német nemzetépítés számára másodlagos jelentőségű volt. A régiónak nem alakult ki egységes elnevezése, mint ahogy nem voltak mindenki által elfogadott, jól definiálható határai sem. A Burgenland szót csak 1918-ban „találták fel”, a területre az I. világháború kitöréséig magyarul Nyugat-Magyarország, illetve németül Deutsch-Westungarn elnevezést használták. A régió határait minden szerző más – etnikai vagy közigazgatási – szempontok szerint határozta meg.⁶ Az egyébként soknemzetiségű, de zömében németek lakta térség csak az 1905–1906-os magyarországi politikai válságot követően lett fontos a német nacionalisták számára. Az *Alldeutsches Tagblatt* hasábjain a nagynémet újságíró, Josef Patry ekkor vetette fel először a legnyugatibb magyar vármegyék osztrák birodalomfélhez történő csatolásának ötletét. Az osztrák–magyar határ ilyen formában történő kiigazítása egy évvel később bekerült a Ferenc Ferdinánd trónörökös köréhez tartozó román Aurel C. Popovici konföderációs tervébe is, aki a nyelvhatárokat alapul véve 15 szövetségi államra osztotta volna fel a dualista Monarchia területét.⁷ Mindezt azonban nem követték gyakorlati lépések. A német nacionalisták viszonylag kis figyelmet szenteltek a térségnek, és komoly etnikai alapú politikai mozgósításra egészen 1914-ig nem is került sor.⁸ Ebben a tekintetben az I. világháború sem hozott nagyobb változást. A berlini kormány sem nagyon támogatta a magyarországi németek nacionalista szervezkedéseit, nehogy ezzel elidegenítse fontos szövetségesét, a magyar politikai elitet.⁹

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918. novemberi szétesése azonban váratlan és gyors fordulatot hozott. Az újonnan megalakult Német–Osztrák Köztársaság szinte rögtön bejelentette igényét a Magyar Királyság nyugati vármegyéire. A bécsi kormánynak azonban ekkor még nem állt rendelkezésére sem megfelelő nagyhatalmi támogatás, sem szükséges katonai erő ahhoz, hogy megszállja a térséget. Karl Renner pontosan ezért hamar megállapodásra jutott a Károlyi-kormánnyal,

⁶ Murber (2019): i. m. 186.

⁷ Tóth Imre: *A nyugat-magyarországi kérdés. Diplomácia és helyi politika a két háború között*. Sopron, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Sopron-Moson Megyei Levéltára, 2006. 13–14.; Soós Katalin: *A nyugat-magyarországi kérdés, 1918–1919*. Budapest, Akadémiai, 1962. 6.

⁸ Peter Haslinger: A regionális identitás kialakításának egy esete: Burgenland 1921–1938. *Regio*, 11. (2000), 4. 69.

⁹ Jan Vermeiren: *The First World War and German National Identity. The Dual Alliance at War*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016. 207–217.

és beleegyezett, hogy a tartomány jövőjéről később határozzanak. A viszonylagos békét ezért csak néhány olyan kisebb incidens zavarta meg, mint a rövid életű Hiénc Köztársaság kikiáltása 1918. december 6-án Nagymartonban.¹⁰

A nagyhatalmak Nyugat-Magyarország sorsával kapcsolatban csak 1919 nyarán hozták meg végső döntésüket. Ez alapján az egész terület Ausztriának jutott, a térség legnagyobb városával, Sopronnal együtt. A magyarországi bizonytalan politikai helyzet miatt a leendő Burgenland átadását elhalasztották, a pontos menetrend kidolgozását pedig a két országra bízta. Az 1919 nyarán hatalomra kerülő ellenforradalmi kormányok azonban szinte rögtön területvédő politikát hirdettek, és intenzív politikai mozgósításba kezdtek. Sigray Antalt, a befolyásos nyugat-magyarországi arisztokratát kinevezték Nyugat-Magyarország kormánybiztosává, és megalakult a Nyugat-Magyarországi Liga nevű irredenta szervezet is.¹¹

Önálló állam vagy autonóm tartomány?

A terület egy részének megtartásáról Budapesten, 1921 tavaszán született meg a döntés. Az 1921. április 28-i minisztertanácsi ülésen az újonnan kinevezett miniszterelnök, Bethlen István három lehetséges cselekvési irányt vázolt fel. Elsőként amellet érvelt, hogy megpróbálhatják meggyőzni az osztrák kormányt arról, hogy önként mondjanak le Sopronról és környékéről. Mivel ez elég valószínűtlennek látszott, második lehetséges irányként az osztrák csapatok bevonulásának fegyveres megakadályozását helyezte kilátásba. Amennyiben azonban a kibontakozó konfliktus kiváltaná a jóval erősebb csehszlovák és délszláv csapatok beavatkozását, akkor fel kell hagyni az értelmetlen ellenállással. Ebben az esetben – ez volt a Bethlen által felvázolt harmadik út – a térség magyar országgyűlési képviselőinek D’Annunzio fiumei szabadállamának mintájára ki kellene kiáltaniuk a terület autonómiáját. Ezt követően egy későbbi, erre alkalmas pillanatban ismét sor kerülhetne az anyaországhoz való csatlakozásra.¹²

Bethlen helyzetértékelése helyes volt. Az augusztusi osztrák–magyar tárgyalások sikertelennek bizonyultak, így az utolsó magyar ajánlat augusztus 13-ai visszautasítását követően felgyorsultak a katonai előkészületek. A védekezés koordinálására létrehozták a Honvédelmi Bizottmányt, amelynek élére Bethlen régi bécsi iskolatársa, Perényi Zsigmond báró került. A bizottmányban a kipróbált „szegediek” – Gömbös Gyula vagy Héjjas Iván – mellett helyet kaptak olyan legitimista politikusok is,

¹⁰ Murber (2019): i. m. 190., 193.

¹¹ Ormos Mária: *Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban, 1921.* Győr, Gordiusz, 1990. 19–31., 57–58.; Zsiga Tibor: *Horthy ellen, a királyért.* Budapest, Gondolat, 1989. 50–51.

¹² Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL), Országos Levéltár W 12 1921. 04. 28. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 7.; Romsics Ignác: *Bethlen István: politikai életrajz.* Budapest, Osiris, 2005. 189.

mint Friedrich István vagy a szombathelyi laptulajdonos, Lingauer Albin.¹³ Még a nyár folyamán megindult a toborzás az Ébredő Magyarok Egyesületének (a továbbiakban: ÉME) különböző szervezetein keresztül, illetve a térségbe vezényelték Ostenburg-Moravek Gyula javarészt különítményesekből álló csendőrzászlóalját.¹⁴

Az osztrák kormány eközben megkezdte a bevonuláshoz szükséges csendőri erők összegyűjtését. Ezekben az alakulatokban jórészt az egykori cseh és morva tartományokból menekült legénység szolgált, kiegészítve a csendőriszolgák idősebb diákjaival, összlétszámuk nagyjából 2000 fő körül mozgott.¹⁵ A reguláris osztrák hadsereg bevetését a Szövetséges Ellenőrző Bizottság megtiltotta, mert a nyugati hatalmak féltek a konfliktus Sziléziához hasonló eszkalálódásától. Az osztrák kormány azért is fogadta el könnyen ezeket a korlátozásokat, mert a beérkezett jelentések szerint saját reguláris katonai erőit nem tartotta elégségesnek ahhoz, hogy elfoglalja a térséget.¹⁶

Az antant által meghatározott augusztus 26-ai átadási határidő előtt Bethlen utasítást adott a térségben állomásozó magyar egységeknek, hogy a nyugati *A zónát* ürítsék ki, ugyanakkor a *B zónát*, vagyis Sopront és környékét fegyveres erővel is próbálják megvédeni.¹⁷ A felkelők azonban nem akarták követni Budapest utasításait, és megtámadták a bevonuló osztrák hadoszlopokat, sőt esetenként benyomultak Alsó-Ausztria területére is.¹⁸ A legkomolyabb ütközetet az alsó-ausztriai Kirschlag mellett vívták, ahol szeptember 5-én Taby Árpád felkelőparancsnok vezetésével megrohamozták az osztrák helyőrséget. Az összesen több mint 800 katona és csendőr részvételével zajló csatát követően a magyar erők visszavonulásra kényszerültek.¹⁹ Az elhúzóódó harcok döntő összecsapására végül szeptember 8-án került sor. A második ágfalvi csata során a Maderspach Viktor vezette felkelőcsapatok kivetkék a faluból az osztrák egységeket. A vereség után a bécsi kormány belátta, hogy katonai ereje egyszerűen nem elégséges ahhoz, hogy megszállja Burgenland egész területét. A harcokban október végéig összesen 45 osztrák és 25 magyar katona, csendőr és civil halt meg.²⁰

¹³ Hiller István: *A soproni egyetemi hallgatók mozgalmai a két világháború között. Fejezetek a soproni egyetem történetéből*. Sopron, Soproni Szemle Kiadványai, Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola, 1975. 76.; Romsics (2005): i. m. 190.

¹⁴ Bodó Béla: *The White Terror in Hungary, 1919–1921: The Social Worlds of Paramilitary Groups*. *Austrian History Yearbook*, 42. (2011). 142.

¹⁵ Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története (II. rész: 1921. augusztus–szeptember). *Soproni Szemle*, 26. (1972), 1. 28.

¹⁶ Ludwig Jedlicka: Die militärische Landnahme des Burgenlandes und deren innerpolitische Bedeutung. *Burgenländische Heimatblätter*, 23. (1961), 119.; Fogarassy (1972): i. m. 23–24.; Botlik József: *Nyugat-Magyarország sorsa, 1918–1921*. Vasszilvágy, Magyar Nyugat, 2008. 143–144.

¹⁷ Zsiga (1989): i. m. 118. Az A és B zóna határa Pozsonyligetfalutól Köpcsényen át Féltoronyig húzódtott, majd a Fertő-tavon keresztül Sopront félkörben megkerülve Ágfalva–Felsőpulya–Léka–Nagyszentmihály–Rábakeresztúr vonalon haladt dél felé.

¹⁸ Botlik (2008): i. m. 170–182.

¹⁹ Fogarassy (1972): i. m. 37–38.

²⁰ Ormos (1990): i. m. 126–128.; Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története (III. rész: 1921. szeptember–november). *Soproni Szemle*, 26. (1972), 2. 30.

Annak ellenére, hogy Bethlen eredetileg nem támogatta az ellenállást a nyugati A zónában, a kirobbanó harcok mégis kedvező helyzetbe hozták a miniszterelnököt. A nagyhatalmak számára ugyanis egyértelművé vált, hogy a különítményesek leszerelése a magyar kormány együttműködése nélkül nem lesz lehetséges. A szeptember elejétől meginduló jegyzékváltásokat követően Bethlen István el tudta érni, hogy a terület sorsáról olasz közvetítéssel szülessen döntés, cserébe azonban megígérte, hogy a felkelők október 3-áig kiűrik a térséget.²¹

A budapesti kormány számára ezzel tulajdonképpen a „felkelés” elérte a célját, a harcok folytatása és a korábban tervezett autonómia kikiáltása szükségtelennek tűnt. A különítményesek vezetői közül azonban nem mindenki volt elégedett ezekkel az eredményekkel. Prónay Pál 1921. október 4-én Felsőőrött kikiáltotta az önálló és független Lajtabánságot. Prónay hatalma kezdetben csak Burgenland déli részére terjedt ki, de hamarosan csatlakoztak hozzá az északon állomásozó, inkább királypártinak számító különítményes csoportok is. A Lajtabánság területe 2740 km²-re terjedt ki, ahol majdnem 200 000 ember élt. Fővárosa a terület déli részén található korábbi járási székhely, Felsőőr lett. Egységes közigazgatás nem alakult ki a térségben, Prónay zömében a különböző felkelőcsoportokon keresztül irányította államát.²² Az új helyzetre reagálva az olasz kormány ismételt kezdeményezésére Velencében 1921. október 11-re nemzetközi konferenciát hívtak össze. A felkelés eredetileg ugyan kedvező helyzetbe hozta a magyar kormányt, de Bethlen István az önálló állam kikiáltását már egyértelműen veszélyesnek tartotta.

Hegedűs Pál altábornagy, a nyugat-magyarországi katonai körzet parancsnoka 1921. október 5-én a magyar kormány nevében figyelmeztetést küldött minden felkelőparancsnokságnak:

„Magyar állampolgárok Nyugat-Magyarországon külön köztársaságot nem kiálthatnak ki. Magyar állampolgárok a magyar királyság alá tartoznak. Leghatározottabban tiltakozom tehát mindenféle köztársasági vagy bánsági, vagy bármiféle hasonló mozgalom ellen, mert magyar állampolgárok idegen területen is kötelesek hazájuk érdekeit szem előtt tartani. Magyarország helyzetét rendkívül súlyosbítja az, hogyha a Nyugat-Magyarországon tartózkodó felkelők bár jóhiszeműen, de a körülmények teljes félreismerése mellett olyan határozatokat hoznak, amelyek Magyarország nemzetközi helyzetére vonatkozólag súlyos következményekkel járnak. Idejében figyelmeztetem tehát azokat, akik ezen határozatot hozták, hogy hagyjanak fel hasonló dolgokkal.”²³

A felkelőkhöz intézett kiáltvány mellett Bethlen István megbízta Gömbös Gyulát, hogy személyes ismeretségüket felhasználva győzze meg Prónayt arról, hogy tegyen le önálló államalapító ambícióiról. „A Lajtabánság túlságos hangoztatása a jelen

²¹ Ormos (1990): i. m. 128., 150–151.

²² Zsiga (1989): i. m. 136., 140–142.

²³ Savaria Múzeum, Forradalmi Gyűjtemény, Gebhardt iratok IV. 78.53.1.

helyzetben hamis és zavarja a velencei tárgyalásokat, tehát csöndben maradni” – írta Gömbös egykori szegedi társának 1921. október 12-én.²⁴

A magyar kormány diplomáciai manőverei végül eredményre vezettek. Sopronban és környékén népszavazás kiírása mellett döntöttek, amihez viszont mihamarabb fel kellett volna számolni a felkelők államát, a Lajtabánságot.²⁵ Prónaynak azonban nem állt szándékában átadni a hatalmat. Az amúgy sem egyszerű helyzetet tovább bonyolította, hogy október 20-án Dénesfa mellett leszállt a IV. Károlyt szállító repülőgép. Az uralkodó azzal a tervvel érkezett, hogy a hozzá hű csapatok segítségével magához ragadja a hatalmat az országban. Az északon állomásozó, eredendően is inkább a legitimista körökhöz húzó erők csatlakoztak is az uralkodóhoz, egységeik azonban Budaörs előtt vereséget szenvedtek.²⁶ Prónay ugyan távol maradt az összecsapástól, de a legitimisták kudarca után az ő helyzete is jelentősen meggyengült. Október végén Horthy Miklós személyes kihallgatásra magához rendelte Budapestre a „megtévedt” bánt, akit végül meg tudott győzni államának feladásáról.²⁷

A budapesti kormány tehát már az ellenállás megtervezésétől kezdve számolt valamiféle nyugat-magyarországi autonóm terület kikiáltásának lehetőségével. Az osztrák annexió kudarca – azaz a felkelők eredményes ellenállása –, valamint a délszláv és a csehszlovák kormány passzivitása miatt ez hamar lekerült a napirendről, sőt egy idő után inkább kínossá vált. Míg Budapest álláspontja az autonómia elutasításáról mindvégig viszonylag egyértelmű volt, a felkelők már jóval megosztottabbak voltak.

Az északi területeken harcoló, inkább a legitimistákhoz húzó különítményesek például szintén nem látták szükségesnek egy önálló állam kikiáltását, csupán a terület ideiglenes uralomváltásáról beszéltek. Az Országvédelmi Szervezet nevében 1921. szeptember 27-én Kismartonban kiadott kiáltvány így fogalmazott:

„az entente által Magyarországra erőszakolt béke következtében a magyar kormány a magyar állam fennhatóságát ezen területen beszüntetni kényszerült. [...] A kultúra követelménye, hogy minden nép államilag szerveződjék meg és ennek megfelelően egy, az impérium gyakorlására hivatott szervvel bírjon. Ezen szükségből kifolyólag alakult meg [...] az ország védelmi szervezet /Orszvé/, mely ezennel Nyugat-Magyarország vitás részeinek impériumát átveszi és teljesíti azon súlyos kötelességeket, amelyek rá ebből kifolyólag a néppel szemben háramlanak.”

A felkelők azonban már az első pillanattól fogva egyértelművé tették, hogy nem tagadják meg „ezredéves magyar hazájukat”. Magukat ennek megfelelően a történelmi

²⁴ Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugatmagyarországi eseményekről. Harmadik rész. *Soproni Szemle*, 40. (1986), 3. 13.

²⁵ Ormos (1990): i. m. 154–155., 160.

²⁶ Dósa Rudolfné: *A MOVE: egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet*. Budapest, Akadémiai, 1972. 115–116.

²⁷ Ormos (1990): i. m. 177–178., 189.

Magyar Királyság képviselőinek mutatták be, és a „törvény, a rend, a béke és a szeretet, Isten, Király és a Haza nevében” hívták fel a lakosságot „kötelességének” teljesítésére.²⁸

A délebbi területeken állomásozó Prónay számára az autonómia, illetve a magyar kormány által kialakított politikai kompromisszum már kevésnek bizonyult. Ezért érezték úgy, hogy politikai programjuk megvalósításához ki kell mondaniuk a térség teljes függetlenségét, és önálló államot kell alapítaniuk. A Lajtabánság kikiáltásakor megtartott „alkotmányozó gyűlésen” ezt így fogalmazták meg: „Egyetlen község sem kívánja, hogy a kommunista Ausztriához csatoltassék. Legyen tehát Nyugat-magyarország független és önálló!”²⁹ Az állam képviselői hivatalos megnyilatkozásaikban alapvetően semlegességet és a környező országokkal való harmonikus együttélést hirdettek. Prónay ezt olyannyira komolyan vette, hogy a nagymartoni V. felkelő hadseregnek küldött táviratában halálbüntetés terhe mellett megtiltott minden Ausztria területére történő betörést.³⁰ A Lajtabánság vezetői a budapesti kormánytól is igyekeztek távolságot tartani – legalábbis formailag –, és hangsúlyozták teljes önállóságukat. Prónay fent említett táviratában elítélte a „Pestről jött, hatalmi vágytól telített politikusokat”, akik miatt a polgári hatóságok vonakodnak letenni az esküt a fővezérre.³¹

Az önálló Lajtabánság megteremtése a különítményesek számára nem önmagában Nyugat-Magyarország jövője miatt volt fontos, Prónay ezt csupán az elcsatolt területek felszabadításához vezető út első lépésének tekintette. Mindezt jól mutatta a felkelő katonáktól megkövetelt új katonai eskü szövege: míg ugyanis a közigazgatás képviselői a Lajtabánságra esküdtek hűséget, a legénységnek a fővezérre és „szent hazánk ezeréves határainak” külső és belső ellenség elleni védelmére kellett ígéretet tenniük.³² Az állam tágabb revíziós céljainak bemutatására jó eszközként szolgáltak az itt harcoló székely önkéntesek. A Lajtabánság hivatalos lapjában Bozsó Rodrigo néven publikáló szerző cikkében így fogalmazott: „határhegyek visszhangzanak a szomorú székely nótáktól, üzenetet küldenek vissza keletre, hogy nemsokára ott is megjelennek a felszabadító csapatok.”³³

Prónay olyannyira meg volt győződve küldetésének fontosságáról, hogy az október végi tárgyalásokon is ezzel próbálta meggyőzni Horthy Miklóst, hogy ne vonják meg tőlük a politikai és gazdasági támogatást. Úgy érvelt, hogy ha megfelelő anyagi segítséget kap, akkor a területen a jövő év végéig fenn tudja tartani uralmát,

²⁸ Hadtörténeti Levéltár (= HL), Horthy-kori katonai kerületi parancsnokság II. 1243 (HL II. 1243) 1.d. Szombathelyi Katonai kerületi parancsnokság, Szombathelyi kerületi parancsok. 38. melléklet. Felhívás Nyugat-Magyarország lakosságához. *Lajtabánság Hivatalos Lapja*, 1921. október 4. 2.

²⁹ *Lajtabánság Hivatalos Lapja* 1921. október 4. 1–2.

³⁰ Savaria Múzeum (= SM), Forradalmi Gyűjtemény, Gebhardt iratok IV.78.7.1. A Lajtabánság fővezérsege Nagymartonra az V. hadsereg parancsnokának írt távirata. 1921. október 10.

³¹ SM, Forradalmi Gyűjtemény, Gebhardt iratok IV. 78.7.1. 1921. október 10.

³² SM, Forradalmi Gyűjtemény, Gebhardt iratok IV. 78.58.1.

³³ Bozsó Rodrigo: Séta közben. *Lajtabánság. Politikai és szépirodalmi időszaki lap*, 1921. november 3. 2.

ami elősegíthet egy „fehér” fordulatot Ausztriában. Ezután pedig közös fellépéssel lehetőség nyílna a csehek kiverésére a Felvidékről.³⁴ Prónay és a különítményesek a Lajtabánság létrehozásának értelmét nemcsak az ezeréves Magyarország visszaállításában, hanem egyúttal a „nemzet spirituális felemelésében” is látták. Számukra ennek szimbólumai voltak a konfliktusban részt vevő soproni fiatalok – úgy vélték, szerepvállalásuk képes „felébreszteni” a magyar nemzetet és „megtanítani” annak tagjait a „cselekvő” hazafiságra.³⁵

Helyiek és idegenek

Annak ellenére, hogy a Lajtabánság kikiáltói a helyi lakosság képviselőinek igyekeztek magukat beállítani, valójában viszonylag kevesen származtak ténylegesen Nyugat-Magyarországról. Az állam alapítója és vezetője, Prónay Pál a Nógrád megyei Romhányban született, és semmilyen formában nem kötődött a térséghez. Érezve legitimitásának hiányát, Prónay eredetileg egy helyi arisztokratát próbált megnyerni, hogy álljon az állam élére. Ettől azonban mindannyian elzárkóztak, így kénytelen volt maga betölteni a báni tisztséget.³⁶ Kormányának tagjai szintén nem voltak helyiek. A minisztertanács elnöke és a vallási ügyek felelőse, Apáthy László Prónay különítményének egyik tisztje volt. Mind a külügyi és igazságügyi előadó Lévay Ferenc, mind a belügyminiszter Bárdoss Béla a szegedi középosztályból került ki. Ők még az 1919-es ellenforradalmi időkből ismerték Prónayt. A gazdasági előadó, Hír György, Fejér megyei gazdálkodó családból származott, ekkoriban Adony és környékének nemzetgyűlési képviselőjeként tevékenykedett.³⁷

A Lajtabánság területén működő felkelő „hadseregek” parancsnokai közül is egyedül a Szombathelyről érkező Gebhardt Pál született Nyugat-Magyarországon. Katonáik nagy része szintén nem volt helyinek tekinthető, bár egy kisszámú bosnyák önkéntes csoportot leszámítva mind magyar állampolgárok voltak.³⁸ A katonák nagy részét az ország középső részén a radikális jobboldali szervezetek hálózatai (ÉME – *Magyar Országos Véderő Egylet*) mozgósították. Többségük valamilyen formában kötődött az 1919 nyarán Szegeden létrejött Nemzeti Hadsereg félkatonai osztagaihoz. A legnagyobb, hivatalosan a térségbe küldött alakulat, az Ostenburg-

³⁴ Pamlényi Ervin – Szabó Ágnes (szerk.): *A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből*. Budapest, Kossuth, 1963. 298–299.

³⁵ Árky József: A soproni diákok cselekvő hazafisága. *Lajtabánság. Politikai és szépirodalmi időszaki lap*, 1921. november 3. 3.

³⁶ Pamlényi–Szabó (1963): i. m. 271.

³⁷ Fogarassy László: Prónay Pál emlékezése az 1921. évi nyugatmagyarországi eseményekről. I. rész. *Soproni Szemle*, 40. (1986), 1. 26.

³⁸ Fogarassy (1972): i. m. III. rész. 24–25.

Moravek Gyula-féle zászlóalj emberei például nagyrészt a parancsnokuk egykori különítményesei közül kerültek ki.³⁹

A második, Prónay Pál vezetése alatt álló egységet nagyrészt Héjjas Iván toborozta. Héjjas, kihasználva családjá jó kapcsolatait, sok egykori parasztkatonát tudott összegyűjteni Kecskemét környékén.⁴⁰ Prónay egységén belül külön csoportot alkottak a székely katonák. Ők a Székely Hadosztály felbomlása után kerültek át a Nemzeti Hadseregbe, ahol különböző egységekbe osztották be őket.⁴¹ Zadravecz István visszaemlékezései szerint többségüket Bónis Arkangyal ferences szerzetes szervezte be, aki ebben az időszakban a haderőn belül a székely katonák legfontosabb istápolójának számított.⁴²

A nyugat-magyarországi harcokban részt vevők második kategóriájába azokat a katonákat sorolhatjuk, akiket a térségben mozgósítottak. Közülük a legnagyobb létszámú csoportot a Selmecbányáról elmenekült soproni erdészeti és bányászati főiskola hallgatói alkották.⁴³ Az egyetemisták toborzása a hallgatók szervezetén, az Ifjúsági Körön keresztül zajlott. A kör elnöke 1921 júliusa óta Leicht Ottó tartalékos főhadnagy volt, aki egyébként szintén nem volt helyi, 1896-ban Nagyszebenben látta meg a napvilágot, és 1914-ben a kolozsvári Református Kollégiumból vonult be katonai szolgálatra.⁴⁴ A diákvezérnek ekkorra már komoly tapasztalatai lehettek arról, hogyan kell az ifjúságot katonai feladatokra mozgósítani. Az I. világháború kitörése után sok diáktársával együtt a kolozsvári népfelkelő parancsnokság mellett teljesített segédszolgálatot.⁴⁵ Leicht vezetésével az Ifjúsági Kör augusztus végén ült össze, majd egy körlevelet küldtek a még zömében nyári szünetét élvező diákságnak. Az összesen 300–400 főre rúgó századuk az Ostenburg-zászlóalj alárendeltségébe került.⁴⁶ A soproniakhoz csatlakoztak még a mosonmagyaróvári mezőgazdasági akadémia, a műszaki egyetem, a kecskeméti gazdasági főiskola hallgatói, valamint 45 középiskolás diák Győrből.⁴⁷

A helyi erők többi részét a nyugat-magyarországi legitimista politikusok, Sigray Antal és Lingauer Albin vezetésével sikerült mozgósítani. 1921 nyarán irányításukkal az ÉME helyi szervezetei több toborzó nagygyűlést is szerveztek. A viszonylag hiányos források alapján úgy tűnik, hogy az önkéntesek többsége középiskolai diák,

³⁹ Bodó (2011): i. m. 142.

⁴⁰ Bodó (2011): i. m. 151.

⁴¹ Gottfried Barna – Nagy Szabolcs: *A Székely Hadosztály története*. Csíkszereda, Gutenberg, 2018. 178–182.

⁴² Borsányi György (szerk.): *Páter Zadravecz titkos naplója*. Budapest, Kossuth, 1967. 156.

⁴³ Missuray-Krug Lajos: *Tűzek a végeken: Selmectől – Sopronig*. Sopron, Tóth, 1930. 55.

⁴⁴ *A kolozsvári református kollégium értesítője az 1906/1907. tanévről*. Kolozsvár, Gámán, 1907. 28.; Sarkady Sándor: *A Bánya-, Kohó- és Erdőmérnök Hallgatók Ifjúsági Köre Sopronban (1919–1948)*. Doktori disszertáció. Budapest, 2016. 49–50.

⁴⁵ *A kolozsvári református kollégium értesítője az 1914–1915. iskolai évről*. Kolozsvár, Gámán, 1915. 55–58.

⁴⁶ Hiller (1975): i. m. 76., 82.; Missuray-Krug (1930): i. m. 33., 55.

⁴⁷ Hiller (1975): i. m. 99., 102.

erdélyi menekült, illetve közigazgatási alkalmazott volt. A legnagyobb, szombathelyi „felkelő” csoport összesen 78 főből állt.⁴⁸ Ez a különítményes alakulatok körülbelül 3500-4000 főre becsült összlétszámának csak egy kis részét tette ki.⁴⁹

2. ábra: Gyűlés a soproni Széchenyi téren (1920)

Forrás: Fortepan / Vargha Zsuzsa

⁴⁸ HL, Tanulmánygyűjtemény. (HL Tgy) 4267.; Zsiga Tibor: A Nyugat-Magyarországi fegyveres felkelés és Vas megye 1921. *A Vas Megyei Múzeumok Értesítője*, 15. (1981). 419., 423.

⁴⁹ Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora, 1919–1923*. Budapest, Akadémiai, 1989. 126–130.; Zsiga (1989): i. m. 137.

Egy békés katonaállam

A térségben állomásozó katonák kis száma ellenére a Lajtabánság militáns jellege lépten-nyomon tetten érhető volt. Az államformát ugyan egészen pontosan soha nem határozták meg, de a nyilvános reprezentáció és a döntéshozatali mechanizmus alapján megállapítható, hogy Prónay Pál lényegében egy katonai diktatúrát hozott létre. A bán nyilvános megjelenéseikor egyenruhát viselt, és gondot fordítottak arra, hogy a kormánytagok tiszti rangját minden hivatalos iraton feltüntessék.⁵⁰ A Lajtabánságot alapvetően a felkelő „hadseregek” – valójában inkább zászlóalj méretű erők – parancsnokságain keresztül igazgatták.⁵¹ A katonáknak, illetve települési szinten a polgárőröknek nemcsak a „rend fenntartása”, hanem „a közigazgatási, közegészségügyi, csendőrségi rendészeti teendők” elvégzése is a feladataik közé tartozott. Mindezt viszont csak ideiglenes megoldásnak tartották, amíg az új közigazgatás fel nem áll.⁵²

A különítményes vezetők nagy figyelmet fordítottak az állami reprezentáció elemeinek kialakítására. Előzmények híján ez egyáltalán nem volt könnyű. A Lajtabánság elnevezés is teljesen új volt, a rendelkezésre álló források szerint Bárdoss Béla, Prónay belügyminisztere találta ki, nem sokkal az „államalapítás” előtt.⁵³ Nem véletlen, hogy az állam nevét maguk a felkelők is igen következtelenül használták. Krúg Lajos és önkéntes társai 1921. október 21-én ugyan „Lajtabánságból” címezték képeslapjukat Thurner Mihály soproni polgármesternek, de a körpecséten már „Nyugatmagyarországi II. sz. felkelő parancsnokság” felirat volt olvasható.⁵⁴ A katonai eskü szövegében sem szerepelt a „Lajtabánság” szó, és a csendőrség hivatalos pecsétjein is a „Nyugat-Magyarország/Burgenland” feliratot találjuk.⁵⁵ A magyar hatóságok sem mindig tudtak mit kezdeni az új elnevezéssel. A szombathelyi katonai parancsnokság helyzetnaplójában 1921. október 4-én például csak ennyi szerepel: „Nyugatmagyarország önállóságának kikiáltása.”⁵⁶

Az állam identitásának kialakításában fontos szerepet kaptak a postai bélyegek is. A Lajtabánság vezetői által megrendelt sorozat Prónay Pált, valamint a térség nagyobb várait ábrázolta. Fraknó, Városszalónak és Németújvár erősségeinek szerepeltetése egyértelműen az állam speciális határvédő jellegét hangsúlyozta. Ezeket az épületeket a magyar uralom szimbólumának tekintették, értelmezésükben ezek a várak évszázadok óta verik vissza az idegenek támadását a nemzet nyugati hatá-

⁵⁰ Nyilatkozat. *Lajtabánság Hivatalos Lapja*, 1921. október 4. 1–2.

⁵¹ Zinner (1989): i. m. 126–130.; Zsiga (1989): i. m. 137.

⁵² Közigazgatás. *Lajtabánság. Politikai és szépirodalmi időszaki lap*, 1921. november 3. 4.

⁵³ Pamlényi–Szabó (1963): i. m. 271., 278.

⁵⁴ MNL, Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár, Soproni Levéltár XIV. 28. Thurner Mihály iratai 6. d. Krúg Lajos levele Thurner Mihályhoz.

⁵⁵ Zsiga (1989): i. m. 136.

⁵⁶ HL, II. 1243. 1. d. 47. melléklet. Szombathelyi katonai parancsnokság helyzetnaplója, 1921. okt. 04.

rain.⁵⁷ A *Lajtabánság* című újság egyik cikke így fogalmazta meg ezt a határvédő ideológiát: „Felsőőrött megismétlődött a történelem. Árpád határőreinek utódai egyesülve a közöttünk élő német és horvát lakossággal, már egy hónappal előbb fegyvert fogtak, hogy ősi földjüket megvédjék a gyűlölt kommunista Ausztriától.”⁵⁸

A Lajtabánság karakteres szimbolikus politikája nem párosult hasonlóan határozott vízióval a térség jövőjével kapcsolatban. Annak ellenére, hogy az állam alapítói radikális nacionalisták voltak, belpolitikai programjuk lényegében a status quo fenntartására szorítkozott. A magyar közigazgatás képviselőit meghagyták, az állam kerületeit a régi vármegyék járásai alapján hozták létre. A bíróságok továbbra is az érvényben maradó magyar törvények szerint ítéleztek.⁵⁹

A térség etnikai alapú átalakítását sem vették tervbe. A vezetők radikális nacionalizmusa ellenére az állam toleráns nemzetiségi politikát hirdetett, a hivatalos dokumentumok a magyarok, németek és horvátok közötti békés együttélésről írtak.⁶⁰ Az államnyelv hivatalosan a magyar volt, de elméletileg minden rendeletet három nyelven is kibocsátottak volna. A Lajtabánság politikai lapjában megjelent, „a világ népeihez” intézett kiáltvány hangsúlyozta, hogy Ausztria gyűlése „testvériségbe forrasztotta a hazájukat egyformán szerető magyar, német és horvát polgártársainkat”.⁶¹ Mindez persze nem jelenti azt, hogy ne került volna sor különböző atrocitásokra.⁶² A nagymartoni felkelőparancsnoksághoz például több panasz is érkezett a felkelők által elkövetett fosztogatásokról.⁶³ Ahogy már említettem, a Magyar Királyság nyugati, soknemzetiségű határvidéke a 20. század elejéig nem igazán állt a régióban egyre erősödő nemzeti mozgalmak érdeklődésének közepontjában. A német nacionalisták számára Deutsch-Westungarn a Szudéta-vidékkel vagy éppen Dél-Stájerországgal összehasonlítva másodlagos fontosságú területnek számított. A magyar elit hozzáállása is nagyon hasonló volt, komoly fenyegetés híján nem tartotta Nyugat-Magyarországot igazán veszélyeztetett területnek. Ellentétben például a Székelyfölddel, erről a területről nem alakult ki egy „nemzeti határvidék”-diskurzus. Nem születtek a térségben játszódó népszerű történelmi regények, nem jelentek meg olyan művek, amelyek az itt élő népesség „különleges” nemzeti karakterét akarták volna bemutatni. A térségben sem kezdődött erős etnikai alapú regionális identitásépítés, és egészen 1918-ig a helyi politikát a mérsékelt szabadelvű nézeteket valló, a birodalom mindkét oldalán jó kapcsolatokkal rendelkező birtokos arisztokrácia, illetve kisebb mértékben a nemzetiségi szavazókra is építő Katolikus

⁵⁷ Pamlényi-Szabó (1963): i. m. 272

⁵⁸ *Lajtabánság. Politikai és szépirodalmi időszaki lap*, 1921. október 3. 1. Az antikommunizmus később fontos elemévé vált a magyar népszavazási kampánynak is.

⁵⁹ Lajtabánság. *Lajtabánság Hivatalos Lapja* 1921. október 4. 1–3.

⁶⁰ *Lajtabánság. Politikai és szépirodalmi időszaki lap*, 1921. november 3. 1.

⁶¹ Kiáltvány a világ Népeihez! *Lajtabánság Hivatalos Lapja*, 1921. október 4. 2.

⁶² August Ernst: *Geschichte des Burgenlandes. (Geschichte der österreichischen Bundesländer)*. Wien, Verlag für Geschichte und Politik, 1987. 193.

⁶³ SM, Forradalmi Gyűjtemény, Gebhardt iratok IV. 78.48.1.

Néppárt határozta meg. Nyugat-Magyarországon így nemzetiségi alapú mozgósításra az I. világháború előtt nem került sor.⁶⁴

A helyi és az országos szereplők ilyen közömbössége alapvető módon különböztette meg Nyugat-Magyarországot más vitatott határregióktól (Szudéta-vidék, adriai tengerpart, Baltikum). Míg az utóbbiak már a 19. század második felétől kiemelt szerepet játszottak a radikális nacionalisták eszmevilágában,⁶⁵ Burgenland/Nyugat-Magyarország csak a monarchia összeomlása után, elsősorban a két ország súlyos külpolitikai kudarcai miatt lett kiemelt fontosságú.

A forradalmak után konszolidálódó magyar kormányzat úgy vélte, hogy bár a teljes határsáv megvédésére nincs esély, a térség legfontosabb városának, Sopronnak és környékének megtartására még lehetőség kínálkozhat. Mindehhez pedig egy „nemzeti felkelés” megszervezését látták a lehető legjobb megoldásnak. Budapest így lényegében a nemzetek önrendelkezésének wilsoni elvét próbálta felhasználni a Párizsban létrejött új status quo megváltoztatására. A módszer egyáltalán nem volt egyedülálló. Az elégedetlen kormányok Közép- és Kelet-Európa számos vitatott területén szerveztek felkeléseket az erre kapható félkatonai aktivisták segítségével, hogy aztán a tárgyalóasztalnál erre az „akaratnyilvánításra” hivatkozhasanak – mintegy követve az önrendelkezésre hivatkozó „győztes” nemzeti mozgalmak példáját. A sziléziai harcok során például a német és a lengyel kormány is ezzel a céllal küldött különböző különítményes csoportokat a térségbe.⁶⁶ A fegyveres ellenállás „kiszervezése” ráadásul jelentősen megnövelte a központi kormányok mozgásterét, és lehetővé tette a győztesekkel való diplomáciai kapcsolat fenntartását.⁶⁷ 1921 tavaszára Budapest számára ez a módszer már jól ismert volt. Nyugat-Magyarországon 1918 decemberében pontosan ezzel a logikával kiáltották ki osztrák katonatisztek a Hiénc Köztársaságot, valamint Fiumében – ugyan Rómával való egyeztetés nélkül, de – így tett a Bethlen István számára hivatkozási alapul szolgáló D’Annunzio is.

A nemzeti felkelés kiszervezésének azonban megvoltak a maga hátulütői. A radikálisok gyakran saját tervekkel is rendelkeztek, és igen hamar szembefordultak a központi kormány akaratával. D’Annunzio különítményesei például nemcsak Fiume, hanem a teljes dalmát tengerpart felszabadításában gondolkodtak, és elutasították a Róma által kialakított kompromisszumot. Államukat végül így egye-

⁶⁴ A katolikus egyház szerepéről lásd: Pál Ferenc: *A Szombathelyi Egyházmegye a dualista államban*. Gencsapáti, Szülőföld, 2018.

⁶⁵ Pieter M. Judson: *Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Cambridge, Harvard University Press, 2006. 16–20.

⁶⁶ Liulevicius (2005) i. m. 230.; Jochen Böhrer: *Civil War in Central Europe, 1918–1921: The Reconstruction of Poland*. Oxford–New York, Oxford University Press, 2018. 109–110.

⁶⁷ Erez Manela: *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*. Oxford, Oxford University Press, 2007. 219.

nesen az olasz reguláris csapatoknak kellett megsemmisíteniük.⁶⁸ A lett kormány által a szovjetek ellen behívott baltikumi német szabadcsapatok is szinte rögtön önállósították magukat. Nem törődtek sem Berlin, sem pedig Riga utasításaival, sőt megtámadták saját szövetségeseiket, akik csak 1919 júniusában tudták őket lefegyverezni.⁶⁹ Nagyon hasonló események zajlottak le Nyugat-Magyarországon is. Az önálló állam kikiáltásával Prónay Pál és társai elsősorban a Bethlen-kormány-nal való elégedetlenségüket szerették volna kifejezni. Nem akarták már betartani Budapest utasításait, és nem fogadták el a kiharcolt diplomáciai kompromisszumot sem. Nekik csak a revíziós program folytatása volt elfogadható. Ebből a szempontból Nyugat-Magyarország és Sopron számukra marginális jelentőséggel bírt, ezt a térséget csak kiindulópontnak tekintették az egész történelmi ország „felszabadításának” megkezdéséhez.

Mindez nem olyan meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy az állam vezetői személyesen nem igazán kötődtek a térséghez. Prónay és a miniszterek mind a szűk „szegedi” ellenforradalmi körhöz tartoztak, akik az elmúlt két évben fontos szerepet játszottak különböző nacionalista szervezetekben. A katonák többségét ezek a hálózatok mozgósították, sokan erdélyi menekültek voltak, és csak egy kisebbségük származott Vas, Sopron és Moson megyéből. Mindez csak részben illeszkedik az általános európai tendenciába. Karintiában és a Baltikumban szintén nagy számban voltak „idegen” csapatok, de Nyugat-Magyarországhoz képest mindkét régió elitje jóval aktívabban vett részt az ellenállás megszervezésében. Sopron térségében ez csak korlátozott mértékben volt így. A „felkelés” első hullámát még aktívan támogatták az inkább legitimista irányultságú politikusok, ám Prónay államát többségük már elutasította.

A helyi beágyazottság hiánya és a térséggel kapcsolatos „tudatlanság” nagyon megnehezítette, hogy a különítményesek hatékonyan alakíthassák ki az új állam identitását. Hasonlóan a teutonokat elődjüknek tekintő baltikumi német Freikorps-hoz, ők is igyekeztek magukat a középkori határőrök utódainak bemutatni, akik fegyverrel őrzik a nemzet fenyegetett határait.⁷⁰ Sajátos nyugat-magyarországi militáns határvédő ideológiájuk azonban nem épült semmilyen korábbi előzményre vagy szellemi hagyományra. Legtöbb eleme – köztük például a Lajtabánság elnevezés – még a felkelők körében sem vált általánosan elfogadottá. Részben valószínűleg az előzetes információk hiányának köszönhető, hogy az állam vezetői nem alakítottak ki kierielt belpolitikai programot sem. Míg a Székelyföldről és az erdélyi vármegyék etnikai viszonyainak változásairól már a 20. század elején komoly viták zajlottak a magyar nyilvánosságban, Nyugat-Magyarországot soha nem tekintették problémás területnek. Pontosan ezért – ellentétben a baltikumi németekkel – az ide

⁶⁸ Lucy Hughes-Hallett: *The Pike: Gabriele d'Annunzio, Poet, Seducer and Preacher of War*. London, Fourth Estate, 2013. 508–515.

⁶⁹ Liulevicius (2005): i. m. 231.

⁷⁰ Gerwarth (2016): i. m. 71.; Liulevicius (2005): i. m. 233–235.

érkező különítményeseknek nem is lehettek kidolgozott elképzeléseik arról, miként kellene a térséget a saját képükre formálni. Valószínűleg részben ennek – részben pedig Prónay osztrákokkal való együttműködési terveinek – köszönhető, hogy a helyi német és szláv lakossággal szemben csak ritkán léptek fel erőszakosan.

A nyugat-magyarországi felkelés és a következtében kikiáltott Lajtabánság tehát általában véve jól illeszkedett a korszak európai határháborúinak sorába. Egy fontos kérdésben azonban kétségtelenül különbözött tőlük. A térségben zajló konfliktust nem előzte meg a régióért a 19. században folytatott intenzív nemzetépítő küzdelem. Emiatt a különítményesek előzetes elképzelések nélkül érkeztek a térségbe, így nem tudtak létrehozni valamilyen mindenki által könnyen elfogadható határvédő identitást sem. Nyugat-Magyarország nem igazán volt fontos a magyar nacionalizmus számára, itt nem voltak olyan országosan ismert szimbolikus jelentőségű városok, mint a Rákócziakhoz kötődő Kassa, vagy éppen Erdély központja, Mátyás király szülővárosa, Kolozsvár. A térség „ismeretlensége” és az eltérő politikai hagyományok pedig igen megnehezítették a szélsőséges nacionalisták együttműködését a helyi elitel. A radikális vízió hiánya ugyanakkor jelentős szerepet játszott abban, hogy a térségben nem eszkalálódott az erőszak. A Lajtabánság így a két világháború közötti magyar történelem kuriózuma maradt, és soha nem vált a radikális magyar nacionalizmus emlékezeti helyévé.

1921 és 1945 között felkelők ugyan igyekeztek „hőstetteiket” propagálni, de ez a térség a közvélemény szemében önmagában mégsem bírt akkora jelentőséggel, mint az elvesztett Felvidék vagy Erdély. A helyi elit szintén nem igazán tudott azonosulni Prónay Pál különítményeseivel. Militáns nacionalizmusuk nem volt összeegyeztethető a térséget uraló katolikus-legitimista politikusok eszmei világával. A felkelés kultuszának ápolása még a magyar kormány számára sem volt problémamentes. A revíziós siker ugyan fontos eredmény volt, ám azt beárnyékolta Prónay magánakciója, és még inkább az a tény, hogy a különítményesek többsége a visszatérő IV. Károly mellé állt. Mindezek együtt pedig nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy – ellentétben Karintiával vagy a Baltikummal – Nyugat-Magyarország nem lett a szélsőjobboldali mozgalmak bástyája. Az 1945-ös rendszerváltás után végleg lehetetlenné tett minden kultuszépítő kísérletet. A Lajtabánság az államszocializmus időszaka alatt csak mint egy rövid, tragikomikus epizód bukkant fel. Az 1969-ben elkészült *Imposztorok* című filmben például Prónayt és társait igyekeztek kegyetlen, de összességében kisszerű és nevetséges kalandorokként ábrázolni. 1990 után a nyugat-magyarországi harcok emlékezete valamivel fontosabbá vált. A felkelőket a szélsőjobboldalon megpróbálták a „hazaáruló” Károlyi-kormányval szembeállítva a trianoni döntés elleni harc „hőseiként” bemutatni. Ennek megfelelően egymás után jelentették meg a felkelők visszaemlékezéseinek reprint kiadásait. Mindezzel együtt a nyugat-magyarországi felkelés az egyre terebélyesedő Trianon-diskurzuson belül továbbra inkább másodlagos jelentőségű epizód maradt.

Felhasznált irodalom

- Bodó Béla: The White Terror in Hungary, 1919–1921: The Social Worlds of Paramilitary Groups. *Austrian History Yearbook*, 42. (2011). 133–163.
- Borsányi György (szerk.): *Páter Zadravecz titkos naplója*. Budapest, Kossuth, 1967.
- Botlik József: *Nyugat-Magyarország sorsa, 1918–1921*. Vasszilvágy, Magyar Nyugat, 2008.
- Böhler, Jochen: *Civil War in Central Europe, 1918–1921: The Reconstruction of Poland*. Oxford – New York, Oxford University Press, 2018.
- Dósa Rudolfné: *A MOVE: egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet*. Budapest, Akadémiai, 1972.
- Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története (II. rész: 1921. augusztus–szeptember). *Soproni Szemle*, 26. (1972), 1. 115–129.
- Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugatmagyarországi eseményekről. Első rész. *Soproni Szemle*, 40. (1986), 1. 24–46.
- Fogarassy László: Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugatmagyarországi eseményekről. Harmadik rész. *Soproni Szemle*, 40. (1986), 3. 208–228.
- Gerwarth, Robert: Fighting the Red Beast: Counter-Revolutionary Violence in the Defeated States of Central Europe. In Robert Gerwarth – John Horne (szerk.): *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*. Oxford, Oxford University Press, 2012. 52–71. Online: 10.1093/acprof:oso/9780199654918.003.0004
- Gerwarth, Robert: *The Vanquished: Why the First World War Failed to End, 1917–1923*. London, Allen Lane, 2016.
- Gottfried Barna – Nagy Szabolcs: *A Székely Hadosztály története*. Csíkszereda, Gutenberg, 2018.
- Haslinger, Peter: A regionális identitás kialakításának egy esete: Burgenland 1921–1938. *Regio*, 11. (2000), 4. 67–92.
- Hiller István: *A soproni egyetemi hallgatók mozgalmai a két világháború között. Fejezetek a soproni egyetem történetéből*. Sopron, Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola, 1975.
- Hughes-Hallett, Lucy: *The Pike: Gabriele D'Annunzio, Poet, Seducer and Preacher of War*. London, Fourth Estate, 2013.
- Jedlicka, Ludwig: Die militärische Landnahme des Burgenlandes und deren innerpolitische Bedeutung. *Burgenländische Heimatblätter*, 23. (1961). 117–123.
- Judson, Pieter M.: *Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Cambridge, Harvard University Press, 2006.
- Ledein, Michael: *The First Duce: D'Annunzio at Fiume*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1977.
- Liulevicius, Vejas: *War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity, and German Occupation in World War I*. Cambridge – New York, Cambridge University Press, 2005.
- Manela, Erez: *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*. Oxford, Oxford University Press, 2007.
- Missuray-Krug Lajos: *Tüzek a végeken: Selmectől – Sopronig*. Sopron, Tóth, 1930.
- Murber Ibolya: A burgenlandi impériumváltás 1918–1924: kikényszerített identitásképzés és politikai erőszak. *Múltunk*, 64. (2019), 2. 181–214.
- Ormos Mária: *Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban, 1921*. Győr, Gordiusz, 1990.
- Pál Ferenc: *A Szombathelyi Egyházmegye a dualista államban*. Gencsapáti, Szülőföld, 2018.
- Pamlényi Ervin – Szabó Ágnes (szerk.): *A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből*. Budapest, Kossuth, 1963.

- Romsics Ignác: *Bethlen István: politikai életrajz*. Budapest, Osiris, 2005.
- Sarkady Sándor: *A Bánya-, Kohó- és Erdőmérnök Hallgatók Ifjúsági Köre Sopronban (1919–1948)*. Doktori disszertáció. Budapest, 2016.
- Soós Katalin: *A nyugat-magyarországi kérdés, 1918–1919*. Budapest, Akadémiai, 1962.
- Tóth Imre: *A nyugat-magyarországi kérdés. Diplomácia és helyi politika a két háború között*. Sopron, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Sopron-Moson Megyei Levéltára, 2006.
- Vermeiren, Jan: *The First World War and German National Identity. The Dual Alliance at War*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016.
- Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora, 1919–1923*. Budapest, Akadémiai, 1989.
- Zsiga Tibor: A Nyugat-Magyarországi fegyveres felkelés és Vas megye 1921. *A Vas Megyei Múzeumok Értesítője*, 15. (1981). 409–452.
- Zsiga Tibor: *Horthy ellen, a királyért*. Budapest, Gondolat, 1989.

Levéltári források

- HL II. 1243. 1. d. 47. melléklet. Szombathelyi katonai parancsnokság helyzetnaplója, 1921. okt. 04.
- MNL OL W 12 1921. 04. 28. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 7.
- MNL Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár, Soproni Levéltár XIV. 28. Thurner Mihály iratai 6. d. Krúg Lajos levele Thurner Mihályhoz.
- SM Forradalmi Gyűjtemény, Gebhardt iratok IV. 78.48.1.
- SM Forradalmi Gyűjtemény, Gebhardt iratok IV. 78.53.1.
- SM Forradalmi Gyűjtemény, Gebhardt iratok IV. 78.58.1.
- SM Forradalmi Gyűjtemény, Gebhardt iratok IV. 78.7.1. 1921. október 10.

Hírlapok

- Árky József: A soproni diákok cselekvő hazafisága. *Lajtabánság. Politikai és szépirodalmi időszakos lap*, 1921. november 3.
- Boszó Rodrigó: Séta közben. *Lajtabánság. Politikai és szépirodalmi időszakos lap*, 1921. november 3.
- Kiáltvány a világ Népeihez! *Lajtabánság Hivatalos Lapja*, 1921. október 4.
- Közigazgatás. *Lajtabánság. Politikai és szépirodalmi időszakos lap*, 1921. november 3.
- Lajtabánság. *Lajtabánság Hivatalos Lapja* 1921. október 4.
- Lajtabánság. Politikai és szépirodalmi időszakos lap*, 1921. október 3.
- Nyilatkozat. *Lajtabánság Hivatalos Lapja*, 1921. október 4.

Leitha-Banat: Military State without Violence?

In the immediate post-WWI years many short-lived states emerged in East and Central Europe, established by WWI veterans. Many of these men played a key role in the radical right-wing movements of the interwar period. This paper focuses on one of this military states, the so-called Lajtabánság (Leitha-Banat) established in 1921 in the disputed western peripheries of the Hungarian Kingdom.

The paper first presents the pre-1914 history of Western Hungary – Burgenland, focusing particularly on how German and Hungarian nation builders viewed this region. Then, it examines the social background of the paramilitary leaders and soldiers who established this military state. The third part of the paper discusses the domestic and foreign political programme of the short-lived regime. It demonstrates that complete independence was initially not the desired aim for most of the paramilitaries who only perceived the Lajtabánság as a first step to achieve the complete revision of the Trianon Peace Treaty. Surprisingly, the domestic policy of the state remained relatively moderate. Despite the violent nationalism of leaders, they did not introduce radical nationalistic programme. In its conclusion, the paper argues that the Lajtabánság shared many characteristics with similar paramilitary regimes established in the Baltics and in the Adriatic but it never rose to the significance of those in the mythology of the radical right.

V. A tengerparttól Baranyáig.
Törpeállam-kísérletek Délnyugat-Magyarországon

A fiumei kikötő 1911-ben

Forrás: Fortepan / Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum / Archívum / Negatívtár / Pölös István gyűjteménye